

Modern Dünya Sistemi Teorisi Bağlamında Modern Devletin Özellikleri

Cem Kotan

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans Adayı
cemkotan75@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı, modern devlet ile tarihsel kapitalizm arasındaki yakın tarihsel ilişkiyi, dünya sistemi teorisi etrafında anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Batı toplumlarında ortaya çıkmış şekliyle, köklerini feodal toplum düzenine kadar uzatabileceğimiz modern devletin, asıl formuna on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ulaştığını söyleyebiliriz. Dünya sistemi teorisine göre, kapitalist dünya sisteminin başlangıcı da on altıncı yüzyıl olarak kabul edilmektedir. Sistem teorisine göre bu tarihsel birlikteliğin kapitalizmin istekleri ile yakından bir ilişkisi kurulabilir. Buradan hareketle bu çalışmada, modern devletin özellikleri olarak sayabileceğimiz egemenlik hakkının, ulusçuluk anlayışının vb. birçok özelliğın üzerinde durulacak ve bu özellikler, kapitalist sisteminin tarihsel süreçte devlet aygıtı ile kurduğı ilişki üzerinden anlaşılmasına çalışılacaktır. Sonuç olarak bu ilişkinin hem devlet aygıtını hem de kapitalist sistemi besleyen ve bugüne getiren uzun bir tarihsel birliktelik olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Devlet, Kapitalizm, Dünya Sistemi

The Characteristics of Modern State in the Context of Modern World System Theory

Abstract

The purpose of this paper is to understand and explain the close historical relationship between modern state and historical capitalism by analyzing world system theory. We can say that modern state in the example of Western ones which roots extend over feodal societies, took its ultimate form in 16th and 17th centuries. According to world system theory, the origin date of capitalist world system is accepted 16th century like modern state and this historical unity is highly related to expectations of capitalism. In this study, we focus on the characteristics of modern state such as the right of independence, the idea of nationalism and etc. These characteristics can be understood in the context of relationship, between state apparatus and capitalist system. As a result, we can say that this relationship is a long historical unity which have supported both capitalist system and state apparatus and brought them to the present.

Keywords: Modern State, Capitalism, World System

GİRİŞ

Bir kurumsal yapı olarak devletin “modernliğı”nin bir anlamda hem devletin bireyle/toplumla kurduğı ilişki biçiminde, hem de bireyin/toplumun devlet ile kurduğı ilişki biçiminde yattığını söyleyebiliriz. Antik Yunan’da devlet, bireyin var olma şekli iken, bireyden bağımsız ele alınmayacak, bireye bitişik bir yapı iken, Roma’da devlet ile sivil toplum ayrı birer “varlık” olarak ele alınmıştır. Devlet ile sivil toplumun ayrışması, geleneksel devlet-birey/toplum ilişkilerini değiştirmiş ve devletin kurumsallaşması yolunda önemli bir “ilk modern” adım olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu tarihsel durumlar, bize modern devletin düşünsel kökenleri hakkında bir takım çıkarımlarda bulunma imkânı vermekle birlikte, Antik Yunan’a kadar uzanan felsefi yaklaşımların ele alınması, bu çalışmanın imkânlarını da zorlayacaktır. Roma’ya kadar uzanan düşünsel kökenleri bir tarafa bırakırsak, modern devletin kurumsal bir bütün olarak ortaya çıkmasını, Yeni Çağ ile birlikte Batı Avrupa’da gelişen toplumsal yapı içindeki ilişki biçimlerinde aramak gerektiğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle modern devletin, 1500’lü yıllardan başlayarak şekillendiğini; 1600 ve 1700’lü yıllarda da olgun bir hüviyet kazandığı (Coşkun, 1997:133) söyleyebiliyoruz.

Modern devletin kökeninin feodal düzene kadar götürüldüğünü ve zaman içinde feodal düzenin mutlakiyetçi yönetime, mutlakiyetçi yönetiminde modern devlete evrildiğini söyleyebiliriz. Feodal düzen tipik olarak, bireysel otorite ve mülkiyetten yararlanan, hiziplere bölünmüş bir egemenlik ve buna tabi maliye ile kırsal hayatı yücelten aristokratik bir ideolojinin oluşturduğu siyasi çerçeve içinde, sadece kendisine ait hukuk tekelini ve yargının özel haklarını uygulayan bir soylular sosyal sınıfının, köylülüğe yasal serflik ve askeri koruma sağlaması ile iç içedir (Pierson, 2000:26). Ancak feodal düzenin temel

efendi-vassal ilişkisi, ticari bakımdan nüfuzlu kasaba sakinlerinin ortak ihtiyaçlarını ifade etmekte yetersiz kalıyordu. Ticaretteki çıkarları onları, alan bakımından daha yaygın siyasi örgüt biçimlerinde olmaya yöneltti. Geleneksel feodalizmin safi kişisel bağlarından ziyade kendi ortak çıkarlarının peşine düştüler. Poggi'nin "zümreler düzeni" (Poggi, 2008:55) olarak tanımladığı bu düzende güç ikiliği özelliği dikkat çeker, hükümdar ellerinde maddi kaynak bulunan bu gruplarla savaş ekonomisine kaynak bulmak için ilişkiye girdiği gibi, bu gruplarda daha fazla para ve imtiyaz kazanmak için hükümdarla ilişki içerisine girerler. Her iki tarafta kendilerini daha büyük hakların sahipleri olarak görürler.

Bu çok parçalı düzen zaman içinde bunalımlar yaşamaya başlamıştı. Avrupa'nın egemen sınıfları birbirlerini büyük oranda yok ederken toprak sistemi, eski standartlara göre çok daha eşitlikçi bir dağılım yönünde hatırı sayılır bir yeniden düzenlemeye doğru evrilmeye başlamıştı. Siyasal yapılar genel olarak zayıflıyor, siyasal bakımdan güçlü olanların kendi aralarında yok edici mücadelelere dalmaları, halk kitlelerinin artan gücünü bastırmak için vakitlerin azaldığı anlamına geliyordu. Bu böyle gitseydi feodal Avrupa toplumsal yapısının, aristokrasileri daha da yere seren ve siyasal yapıları merkez dışılaştırarak görece olarak eşit, küçük ölçekli üreticiler sistemine evrilmesi daha kolay olurdu. Ancak böyle bir perspektifin Avrupalı üst tabakaları dehşete düşürdüğü açıktır (Wallerstein, 2011:37). Bugün modern devlet dediğimiz yapının ilk özelliklerinin ortaya çıkması da bu döneme rastlar. Söz konusu bu üst gruplar, kendilerinin aleyhine gelişen eşitlikçi yapıya müdahale etmeye başlamışlardır ve neticede ortaya mutlakiyetçi devlet çıkmıştır.

Batıda modern devletlerin ilk örnekleri mutlakiyetçi yönetimlerdir. Mutlakiyetçi yönetimlerin ortaya çıktığı dönemde, iktidarın büyük ölçüde şahsileştiği, kişisel bir görünüm kazandığı görülmektedir (Coşkun, 1997:159). Mutlakiyet, feodal tahakkümü yeniden düzenlemiş ve yeniden yüklenmiş aygıt olarak da tanımlanabilir. Wallerstein'a göre (Wallerstein, 2011:38), mutlakiyet, feodal bir ekonomiden kapitalist siyasi ekonomiye dereceli geçişle kesinlikle ilgili görünmektedir. Bununla birlikte yükselen kentli tacir sınıfının yeni güçlerinin doğrudan bir ifadesi olarak da okunabilir. Kısaca mutlakiyet, yerleşik toprak sahibi soyluluğunu kendi konumunu koruma girişimidir. Ancak bu yapının da zamanla yine bu üst grupların (yada egemenlerin) çıkarları ile doğrudan alakalı olarak değişime uğradığını ve mutlakiyetçi yönetimden modern devlete geçildiğini söyleyebiliyoruz.

İşte sistem teorisine göre, on beşinci yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan eşitlikçi toplum arayışına karşı tepki olarak, on yedinci yüzyıla gelindiğinde, modern devletin oluşum süreçleri ile eş tarihsellik içinde, bir toplumsal sistem olarak tarihsel kapitalizm de, temel yapılarını kurmuş ve geliştirmiş durumdaydı (Wallerstein, 2011:40). Nimetlerden yararlanmanın eşitlikçileştirilmesi yönündeki eğilim artık tümüyle tersine dönmüştü. Üst tabakalar siyasi ve ideolojik bakımdan denetimi bir kez daha ellerinde tutuyorlardı. On yedinci yüzyıldan sonra, siyasi egemenlik ve maksimum ekonomik kazanç peşinde koşan burjuvazinin ortak idealleri artık devlet aygıtında somutlaşmıştı (Bulaç, 1998:49). Kapitalist sistemin burjuvalar aracılığı ile bu yüzyıllarda, sonunda modern devlet formunu oluşturan karmaşık ilişkilere girmesi, sistem teorisyenlerinin, tarihsel bir sistem olarak kapitalizm ile devlet aygıtı arasındaki ilişkiye eğilmelerine sebebiyet vermiş görünmektedir. Sistem teorisi temelde kapitalizmin Avrupa'da geliştiği tarihselliği anlatma girişimi olmakla birlikte devlet, bu tarihsellik içinde söz konusu sistem için önemli bir kilit noktayı barındırıyordu.

Dünya sistemi teorisyenleri yukarıda anlatılan şekli ile modern Avrupa tarihini "egemen sınıflar" yada Marksist literatür ile söylersek "üst sınıflar" üzerinden okurlar. Kapitalist ekonominin tarihsel süreçte ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine çıkarsamalarda bulunan modern dünya sistemi teorisyenleri, bir sistem olarak kapitalizmin ortaya çıkışı hakkında ortak bir tarihsellikte buluşmamakla birlikte, on altıncı yüzyılda Avrupa'da kapitalist sistemin varlığı ve bu sistemin şekillendirici gücü üzerinde hemfikirdirler. Modern dünya sistemini "kendi kendini besleyen uzun ömürlü bir kapitalist sistem" olarak tanımlayan Wallerstein(2003a: 529)'a göre bu sistemin ayırt edici özelliği, kesintisiz sermaye birikimine öncelik vermesi ve bu birikim için sürdürülen bir yapıya dayalı oluşuydu. Ona göre kapitalizmin ayırt edici özelliği sadece sermaye birikimi değil, kesintisiz sermaye birikimidir. Wallerstein, böyle bir sistemin ilk olarak Avrupa'da on altıncı yüzyılda yaratıldığını ve sonra tüm dünyayı kapsayacak şekilde yayıldığını iddia eder. Bu tarihsellik aynı zamanda Avrupa'da modern devlet yapılanmasının da oluşturulmaya başlandığı bir dönemdir.

Bir başka sistem teorisyeni Andre Gunder Frank ise, sistemin ilk olarak on altıncı yüzyılda Avrupa yaratılmadığını söyleyerek Wallerstein'dan ayrılır. O'na göre Wallerstein'ın kapitalist dünya ekonomisine ve modern dünya sistemine ait olduğunu varsaydığı karakteristikler hakkında söylediği her özellik orta çağ ve eski çağ dünya sisteminde de aynı ölçüde geçerlidir (Frank, 2003:386) bu durumda Frank, sistemin tarihselliğini beş bin yıllı temellendirir. Ancak Frank'ın dünya sistemini beş bin yıllık bir tarihsel süreçle açıklaması, modern dünya sisteminin Avrupa'da modern devletlerin oluşması ile ilişkisinin olmadığını kabul ettiği anlamına gelmez. Tüm bu tartışmaların değerlendirilmesi bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacağı için buradan uzaklaşmamız gerekmektedir. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, bu tartışmalar sistemin özüne ilişkin olmaktan ziyade onun tarihsel çıkış noktası ile ilgilidir. Bu nedenle modern dünya sisteminin on altıncı yüzyılda "Avrupa'daki varlığı" üzerinde sistem teorisyenlerince bir fikir birliğinin sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Sistem teorisyenlerinin sistemin tarihselliği ile ilgili tartışmaları bir tarafa bırakılırsa, Modern devletin Batı Avrupa'da on altıncı yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlaması ile modern dünya sistemi teorisyenlerinin kapitalist modern dünya sistemini, Avrupa'da aynı yüzyılla başlatmaları, modern devlet ile modern dünya sistemi arasındaki tarihsel çakışmayı ilginç kılmaktadır. Modern devlet ile kapitalist sistem arasındaki bu tarihsel çakışma, sistem teorisyenlerini modern devletin oluşum aşamasında, kapitalizmin oynadığı rolü anlamaya ve modern devleti oluşturan kurumların ortaya çıkmasında kapitalist sistemin rolü üzerinde düşünmeye itmiş görünmektedir. Kapitalizmde sermayeyi büyütmenin başlıca amaç olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Sistem teorisyenleri Kapitalizmi, sermayeyi elinde tutanların durdurak bilmeden daha fazla sermaye biriktirmek için, sermaye sahibi olmaya çalıştıkları sistem (Wallerstein, 1992:12) olarak tanımlarlar. Amaç sınırsız sermaye birikimidir ancak bu hedefe ulaşmak için sermaye sahibi, başka kişilerle/yapılarla ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin bir yönünü ise devlet dediğimiz aygıtla olan ilişkiler belirler. Yani kapitalistler, en büyük amaçları olan sınırsız sermaye için, devlet ile direkt ilişki içindedirler ve hatta devlet, dünya-sistemin varlığı adına kapitalistler için çok gerekli bir mekanizma olarak görülür.

Üst sınıfların devletle olan ilişkisinin, Marksist yazımda üzerinde önemle durulan konulardan biri olduğunu biliyoruz. Kapitalist sınıf ve siyasi iktidar ilişkisinde Marksist teori kapitalist sınıfın temsil ettiği iktisadi iktidarın siyasi iktidara egemen olduğu tezini savunmuştur (Güriz, 2010:77). Egemen sınıf devleti ya doğrudan doğruya yönetir ya da bu amaçla kuklalar kullanır. Bir yandan "gerçek anlamda siyasal iktidar, bir sınıfın diğerini ezmek için örgütlenmiş iktidarından başka bir şey değildir" derken, başka bir yerinde de, "çağdaş devletin hükümeti, tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komiteden ibarettir" diyen komünist manifesto'da her iki görüşte ifade edilmektedir (Eroğul, 2002:104). Bu görüşe göre, devletin yapıları egemen sınıfça biçimlendirilir, görevlileri onun tarafından saptanır ve izlediği siyasetler, bu sınıfın yönergelerini sadık bir şekilde yansıtır. Devlet patronu tarafından istenince çalıştırılıp istenince işten atılan bir çeşit kalfa gibidir.

Marksist gelenek devletin varlığı sorusunu sormaz ve daha en baştan onu yerine getirdiği işlevlerin tanımı aracılığıyla çözümler. Devletin temellerini oluşturan mekanizmaların yapısıyla ilgilenmeksizin devleti ne yaptığını ve o yaptıklarını her kim için yapıyorsa o kişilerle nitelemek adetten olagelmıştır (Bourdieu, 2015:20). Dolayısıyla, modern devletin doğuşu ve gelişimi Marksist teori açısından, toplumun içinde bulunduğu siyasal çevrenin, kapitalist sömürü ve birikim mekanizmasının düzenli bir şekilde işleyebilmesi için yeniden yapılandırılması olarak anlaşılır (Poggi, 2008:129).

Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi neo-marksist kuramcılar, sermaye ile emek arasındaki yukarıda ifade edilen şekliyle klasik Marksist bölünmeyi dünya ölçeğine taşımışlar ve kendi çözümlerini dünya sistemi kefesine doğru yönlendirmişlerdir. Wallerstein'ın 1500'den itibaren Avrupa'yı inceleyen büyük araştırması genellikle devlet oluşumuna karşılık gelen bir sınıf yapısı ve belirli türde bir devlet yaratır. Bu çözümlerde devlet, temel olarak ulusal yönetici sınıfın aracı durumundadır. Bu araç bu sınıfın dünya ekonomisi içindeki çıkarına hizmet eder (Tilly, 2001:33-34). Temelde neo-marksist bir kuram olan dünya sistemi teorisi, Avrupa'da feodal toplum düzeninden mutlakiyetçi yönetime, oradan da modern devlete uzanan bu tarihsel süreci, bir üst sınıf olarak kapitalist sınıfın, siyasal iktidara egemen olma süreci olarak ele alır. İşte dünya sistemi teorisine göre kapitalizm; egemen sınıfların bu ayrıcalıklı rolünü kaybetmemek için, üst tabakaların çıkarlarına daha çok hizmet eden bir toplumsal sistemin

kurulmasına öncülük etmiştir(Wallerstein, 2011:38). Bu toplumsal sistemde kapitalizm; “tüm tarihi ve somut benzersiz geçekliği içinde, tarihsel bir sistem” (Wallerstein, 1992:8) olarak ele alınmaktadır.

Tüm bu tarihsel süreçte kapitalist sistem, sınırsız sermaye birikimi arzusuyla siyasal iktidarı elinde bulunduran sınıfları etkileme çabası göstermiş, gerçekleştirmek istediği politikalara siyasal iktidarı kullanarak ulaşmaya çalışmıştır. Daha önemlisi ise kapitalistlerin bu sürecin nihayetinde tamamen kapitalist isterlere uygun bir devlet modelinin oluşmasına sebep olmuş olmalarıdır. Bu anlamda modern dünya sistemi teorisine göre modern devlet, kapitalist bir devlet modeli olarak tanımlanır. Peki, modern devletin oluşma aşamasında dünya sistemi olarak isimlendirilen tarihsel kapitalizm ne gibi roller üstlenmiştir veya modern devletin oluşturulması kapitalistlere ne gibi yararlar sağlamıştır? İşte bunu anlamamız için bugün modern devlet dediğimiz ve içinde yaşadığımız yapının özelliklerine sistem teorisinin açıklamaları eşliğinde eğilmemiz gerekiyor.

Bizim bu çalışmanın merkezine aldığımız amaç, modern devletin özelliklerini sistem teorisi ekseninde açıklamak ve sistem teorisyenlerinin söylemleri üzerinden kapitalizm ile modern devlet arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmaktır.

1. Modern Devlet’te Merkeziliğin Hukuk Gücü Olarak Kullanımı

Modern anlamda bir devletin var olabilmesi için toplumsal yapıdan farklılaşması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu aynı zamanda devletin toplumdaki ayrı bir varlık kazanması, bir “iktidar alanı” oluşturması anlamına gelmektedir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki; Modern devlet, toplumsal alan ve iktidar alanı ayrımı yapmaz, toplumsal alanı da iktidar alanına katar. Her noktaya, her alana, nüfuz etmeye çalışır. Yani modern devlet, merkezde yoğunlaşan iktidarı her yere yaymaya çabalar. Bu onun merkeziliği ile ilgili bir durumdur

Modern devletler, özellikle Batı geleneği içine değerlendirildiğinde öncelikle merkezi devletler olarak ele alınmaktadır. Merkezilik özelliği ise siyasetin denetlenme ihtiyacının bir ürünüdür. Belli grupların yönetimde söz sahibi olmaları belli bir ortaklığın –parlamento- bulunmasına rağmen, işlerin yürütülmesinde çok seslilik söz konusu değildir (Coşkun, 1999:164). Bu anlamda, bir devlet olarak nitelendirilebilmesi için söz konusu organizasyonun bir bütün olması gerekir. Siyasal faaliyetlerin tümü ya ondan kaynaklanmalıdır ya da ona gönderme yapılmalıdır. Devletin nüfusunu oluşturan üyeler, bireysel ya da toplu olarak diğer toplumsal iktidarların yanında yer alabilirler; ancak, devleti temsil eden aracı kurumlar dışında veya bu kurumları bir biçimde etkisi altına almadığı sürece, hiç kimse siyasal iktidar uygulayamaz(Poggi, 2008:31-32).

Modern devletin merkezilik özelliği onun diğer özellikleri ile birlikte ve beraber düşünülebilir ve ele alınabilir. Söz gelimi devletin, merkezilik özelliğine bağlı olarak, iktidarını uyguladığı siyasi sınırlar içerisinde şiddet kullanma tekeline sahip oluşu, onun egemenlik hakkına sahip oluşu hep modern devletin merkezilik özelliği ile iç içedir. Bu anlamda merkezilik, modern devletin “şemsiye” özelliği olarak da ele alınabilir.

Modern devlet, siyasal iktidarı hiçbir kurum ve kişi ile paylaşmadığına göre, yargı yetkisi/hukuk inşa etme yetkisi de yine modern devletin tekelinde olan bir imkândır. Bu anlamda devlet iktidarının ilk ve en temel ögesinin, kendi topraklarında kendi yargı gücünün geçerli olması ile ilgili olduğu söylenebilir. Modern dünya sistemi teorisi açısından da modern devletin merkezilik özelliğinin önemi; devletin, yasal sınırları içinde yargı yetkisini sadece kendi elinde tutması ile direkt ilişkili görünmektedir.

Sistem teorisine göre; Modern devletin belirli sınırlar içerisinde kendi iktidarını merkezi iktidar olarak kurumsallaştırması, verili devletlerin sınırlarından giriş ve çıkışların denetim altında tutulması sorumluluğunu belirleme olanağı sağlamıştır (Wallerstein,1992:41). Her devletin, kendi sınırlarındaki mal, para-sermaye ve işgücü hareketleri üzerinde resmi yargı hakkı vardır. Bu nedenle de her devlet, kapitalist dünya ekonomisinde toplumsal işbölümünün işleyiş tarzlarını elinde tuttuğu hukuk gücüyle bir dereceye kadar etkileyebilmiştir. Üstelik her devlet, bu mekanizmaları, doğrudan doğruya kendi sınırlarındaki üretim faktörü akışının tabi olduğu kuralları değiştirmek yoluyla sürekli olarak ayarlayabilmiştir (Wallerstein,1992:42).

Bundan başka sistem teorisine göre devlet iktidarının modern dünya sisteminin işleyişleri açısından temel önemdeki ikinci ögesi, devletlerin kendi yargı alanlarındaki toplumsal üretim

ilişkilerinin tabi olacağı kuralları saptama konusundaki yasal hakkıdır. Modern devlet yapıları, kendine, alışılmış her tür ilişkiler dizisinin ortadan kaldırılması ya da değişikliğe uğratılması hakkını tanımıştır. Emeğin denetim altında tutulma tarzlarına ilişkin bu yasama hakkı hiçbir biçimde yalnızca kuramsal olmamıştır. Devletler bu hakkı düzenli olarak, sıklıkla da var olan kalıplarda köklü dönüşümler getiren biçimlerde kullanmışlardır. Tarihsel kapitalizmde devletler işgücünün daha çok metalaştırılmasını sağlayacak yasamalarda bulunarak, işçilerin bir iş türünden bir başkasına geçmesine ilişkin çeşitli geleneksel kısıtlamaları kaldırmıştır. Ayrıca işçiler için, genellikle bir kısmını ücretli işlere girmek zorunda bırakan ve nakit ödeme gerektiren vergi yükümlülükleri getirmişlerdir. Öte yandan aldıkları yasal önlemlerle tam proleterleşmenin önünü de kesmişlerdir (Wallerstein, 1992:41).

Modern devletin, siyasi sınırları içerisinde merkezilik özelliğinden türeyen yargı yetkisini kullanması, sistem teorisyenlerine göre kapitalist ilişkilerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesine ve kapitalistler için gerekli olan yasal düzenlemelerin devlet eliyle yapılması anlamına gelmektedir. Burada devlet hem elinde tuttuğu yargı/yasama ya da geniş anlamıyla “hukuk gücüyle” kapitalistlerin daha fazla sermaye kazanmalarına yol açacak yasal düzenlemeleri yapmaktadır, hem de bu sermayenin “tehlikeli sınıflar” (bunlar en başta proleterlerdir) aracılığı ile yok edilmesini önlemek için bu “tehlikeli sınıfların” oluşmasını daha en başından önleme çabasındadır.

Modern devletin merkezilik özelliğinin sistem teorisi açısından öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu devlet yapısının merkezilik özelliği ile yakından ilişkili diğer özelliklerine eğilmemiz gerekmektedir. Çünkü söz konusu merkezilik tarihsel süreçte devletin egemenlik yetkisini eline alması ve uluslaşma süreci ile birlikte bir anlam ifade etmektedir. Belki de merkeziliğin tüm bu süreçlerin sonunda modern devlette asıl yerini kazandığını ve kapitalistler için işlevsel bir duruma geldiğini söyleyebiliriz. Bunu anlayabilmemiz için sırasıyla modern devletin egemenliğinin ne anlama geldiğine, egemenlik dolayısıyla kazanılan diğer modern özelliklere ve uluslaşma sürecine eğilmemiz gerekmektedir.

2. Modern Devletin Egemenliği Veya Güç Kullanma Tekeli

Bugün modern devletten bahsederken, her şeyden önce onun yönettiği toplumsallık içinde, şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran bir kurum olduğuna değiniriz. Muhakkak ki bu anlayışta Hobbes gibi düşünürlerin görüşleri etkili olmuştur. Bu anlayışta, insanlar doğaları gereği şiddete eğilimlidir ve devletin olmadığı bu doğa hali, insanların güvenli bir yaşam sürmelerine engeldir. Devlet ise insanları bu doğa durumundan kurtarmak için oluşturulmuş, insanların güvenli yaşamalarını sağlayacak bir aygıttır. Böylece insanlar bir takım özgürlüklerini bu aygıtı devretmişlerdir ve ancak böylece güven içinde yaşamak imkânı elde edebilmişlerdir. Tarihsel olarak devletin ne’liğine ilişkin bu varsayımlar yukarıda modern devletin ilk formu olarak adlandırabileceğimizi söylediğimiz mutlak devletin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Mutlak devlet, olacağı varsayılan şiddet ortamının oluşmasının engellemek için güç kullanma tekeli eline almıştır. Bu devletin güç kullanma tekeli elinde tutması ise onun iktidarını uygulayabildiği sınırlar içinde tek egemen olması ile yakından ilgilidir. İşte bugün modern devletin bir özelliği olarak ele aldığımız egemenlik fikrinin bu şekilde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Mutlakiyetçi devlet aşamasında egemenlik, hükümdarın kendi topraklarıyla sınırlı alanda kendine eş bir mevkii tanımadığı anlamına geliyordu (Poggi, 2008:60). Bu aşamada hükümdar ile birlikte anılan egemenliğin tarihsel kapitalist sistem için o dönemde çok önemli bir imkanı barındırdığı söylenebilir; hükümdar prensip olarak belli başlı siyasal yetki ve üstünlükleri kendinde toplamayı amaçlar ancak aynı zamanda egemenlik iddiası içermediği müddetçe bireylerin ve grupların kendi yerleşik kaynak ve taleplerine sahip olmasına izin verir (Poggi, 2008:62). Bundan dolayı egemenliğin hükümdarın elinde toplanması, uyruklar arasındaki mal ve mülkiyet dağılımının temeli ve tamamlayıcısıdır. Hükümdarın en önemli hedefi mülkiyet hakkı sonucu ortaya çıkan ekonomik gücü ve toplumsal konumlar arasındaki “eşitsizliği” korumak olduğu anlaşılmaktadır.

Burası kapitalist dünya sisteminin anlaşılması için çok önemli bir noktayı işaret eder. Sistem teorisine göre, mutlak devletin ortaya çıkmasında etkili olan ve bugün modern devletin özellikleri arasında saydığımız güç kullanma tekelinin ve egemenliğin devlete ait olması gereklilikleri, temelde üst grupların ellerindeki mal ve mülkiyetleri hükümdar aracılığıyla sağlama almaları ile ilgili bir durumdur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi feodal düzenin eşitlikçi bir yapıya evrilmesi üst grupları tedirgin etmişti

ve bu gruplar imtiyazlarının devam etmesi ve eşitlik dışı durumun devamını sağlamak için mutlakiyetçi bir yapıya yönelmek zorunda kaldılar. Böylece hem mallarının güvenliğini bu güç sayesinde sağlamış olacaktı hem de bu egemen eşitsizliği devam ettirebilecekti.

Wallerstein'a (Wallerstein, 2011:83), göre bu yeni monarşilerin hükümdarlarının, on yedinci yüzyılda kendilerini mutlak monark ilan etmiş olmaları, onların sınırsız iktidar sahibi olduklarını öne sürüyor gibi görünmektedir ancak, geçekte bunların, sınırsız iktidar sahibi olmaları bir yana, çok güçlü oldukları bile şüpheliydi. Bu egemenlik, keyfi bir iktidar olarak tanınsa da, monarkın fiili bir iktidarı olduğu anlamına gelmez, bu fiili iktidar görece zayıftır zira yukarıda da değindiğimiz gibi bu güç monarklara, temelde üst grupların mal ve mülklerini korumak ve eşitsizliğin devamını sağlamak için bir şekilde verilmek zorunda olan bir şeydi. Kısaca sistem teorisi mutlakiyetçi devlette egemenliğin hükümdar aracılığı ile kurulmasının tam da kapitalistlerin aradığı bir imkânın hükümdar eliyle sağlanması anlamına geldiğini iddia ederler. Çünkü böylece insanlar mutlak egemen olan monarkın yönetimine uymak zorunda olacaktı. Monark'a gösterilen bu itaat doğal olarak kapitalistlerin hem toplum içindeki üst konumlarının devamını sağlıyor ve tabii eşitsizliği devamlı kılıyordu, hem de yine kapitalistlerin özel mülkleri monarkın güvencesi altında korunabiliyordu ve sermayenin birikmesi için bir süreklilik sağlanabiliyordu.

Mutlakiyetçi yönetimden modern devlet yapılanmasına geçildiğinde, devletin egemenliği bir başka özellik daha kazanmıştır. Burada egemenlik artık yalnızca dâhili değil aynı zamanda harici yani diğer devletler karşısında da bir otorite olma iddiasındaydı(Wallerstein, 2011:84). Modern devletin ulus formu ile de yakından alakalı olan bu durumda, egemenlik her şeyden önce sabit sınırların olduğu, verili bir devletin bu sınırlar içinde egemen olduğu ve dolayısıyla başka hiçbir devletin bu sınırlar içinde idari, kanuni, adli ya da askeri herhangi türeden bir otorite ileri sürme hakkına sahip olmadığı düşüncesiyle varlık kazanabiliyordu. Wallerstein bu durumu şöyle açıklar;

Egemenlik her şeyden önce bir meşruiyet meselesidir ve modern dünya sistem içinde egemenliğin meşruiyeti karşılıklı tanınmayı gerektirir. Egemenlik varsayımsal bir alışveriş, bu alışverişte potansiyel olarak çatışan taraflar fiili güç realitelerine saygı gösterirler ve kendileri için en az maliyetli stratejiler olması itibarıyla karşılıklı olarak birbirlerini tanırlar. Bu nedenle kapitalist dünya-ekonomi içinde iş yapan girişimciler açısından bakıldığında, egemen devletler girişimcileri doğrudan ilgilendiren en az yedi aslı alanda otorite iddiasına sahiptirler (1) devletler malların, sermayenin ve emeğin kendi sınırlarından geçip geçemeyeceğine ve bunların hangi koşullarda kendi sınırlarından geçebileceğine dair sınırlar koyarlar (2) kendi devletlerinde mülkiyet haklarına dair kararlar oluştururlar, (3)istihdama ve çalışanların ücretlerine ilişkin kurallar koyarlar, (4)firmaların hangi maliyetleri içselleştirmeleri gerektiğine dair kurallar koyarlar, (5) ne tür iktisadi süreçlerin ne derece tekelleşebileceğine karar verirler (6) vergi koyarlar, (7) kendi sınırları içinde üslenen firmaların etkilenebileceği bir durum ortaya çıktığında diğer devletlerin kararlarını etkilemek için dışarıdan güç kullanabilirler (Wallerstein, 2011:88).

Modern devletlerin sahip olduğu bu egemenlik yetkileri dikkate alındığında, egemenliğin dünya sisteminin kapitalist ekonomik düzeni devam ettirmesi açısından devletle gireceği ilişkilerin sistem açısından ne kadar önemli olduğunu görebiliyoruz.

Devletlerin firmalarla ilişkisi kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinin anlaşılması için bir anahtardır. Çoğu kapitalistin resmi ideolojisi laissez- faire'dir, yani hükümetlerin piyasadaki girişimcilerin işlerine karışmaması gerektiği doktrindir (Wallerstein, 2011:88). Genel bir kural olarak, girişimcilerin bu ideolojiyi yüksek sesle ileri sürmelerine rağmen, yukarıda devletlerin egemenlik haklarına dayanarak uygulayabilecekleri yetkiler dikkate alındığında bu ideolojinin aslında uygulanmasını ya da en azından tam anlamıyla uygulanmasını istemediklerini ve genelde, kesinlikle bunun sağlam bir doktrin olduğuna inanarak davranmadıklarını anlamak önemlidir Çünkü toprak, egemenliğini sınırlarını belirler ve egemen devlet üzerinde hakimiyet kurduğu toprağın sınırlarından geçecek malların miktarını, vergisini belirlemek imkanına sahiptir ve bu anlamda devletin alacağı her karar girişimcileri etkileyecektir (Wallerstein, 2011:89). Bu anlamda devletin egemenlik sahibi olması kapitalistler için çok önemlidir, çünkü konuştukları devletin sahip olduğu bu yetkilerini diğer firmalara karşı kullanarak, rakip firmaların üstesinden gelebilme ve sermayelerini artırabilme imkânına kavuşurlar. Yine mülkiyet hakları da kuşkusuz kapitalist sistemin merkezi öneme sahip

meselelerinden biridir. Biriktirilen sermaye elde tutulmadığı takdirde sınırsız sermaye biriktirmek imkânsızdır. Egemen devlet, mülkiyet hakkının korunmasında baş aktör, kural koyma konusunda tek başına meşru hak sahibi (Wallerstein, 2011:89) olduğuna göre diyebiliriz ki egemen devlet güvencesine sahip bir koruma olmadığında, kapitalist sistemin işlemesi imkansızdır.

Modern devletin egemenlik özelliği ile birlikte ele alınabilecek bir başka özelliğinin de kuvvet kullanma tekeli elinde tutması olduğunu yani güvenliği sağlamakla görevli tek otorite olduğunu söyleyebiliriz. Dünya sistemi teorisine göre bu güvenlik meselesinin kapitalizm ile ilişkisini Giddens'ın (Giddens, 2003:187), kapitalizmi, “şiddetin temel ekonomik ilişkiden uzaklaştırıldığı bir düzen” olarak tanımlaması üzerinden açıklayabiliriz. Egemen olan devlet, yukarıda merkezilik özelliğini ele alırken değindiğimiz gibi, meşru güç kullanma tekeli de elinde bulundurur. Böylece egemenliğini uyguladığı sınırlar içinde bu güce dayanarak bir güven ortamı tesis eder. Bu güven ortamının sağlanması da kapitalistler için çok önemlidir. Zira edindikleri sermayenin güvenliği ve varlığının devamı ancak devlet eliyle sağlanan güven ortamı içerisinde mümkün olabilecektir

Devletler silahlı gücü tekelleştirmiş ya da tekelleştirmeye çalışmışlardır. Polis güçleri büyük ölçüde iç düzenin (başka bir deyişle işçilerin, kendilerini ayrılan rolleri ve karşılıkları kabullenmesinin) ayakta tutulmasına göre hesaplanırken, ordular da belli bir ülkedeki üreticilere, başka ülkelerde bulunan rakiplerinin kendi devlet çıkarlarının koruyuculuğuna başvurma konusundaki olanaklarını doğrudan etkileme yetkisi sağlayan mekanizmalar durumundadır (Wallerstein, 1992:47). Böylece kapitalistler devletin güç kullanma tekeli kullanarak, devlet içinde kendilerinin kazancını etkileyebilecek bir durumun ortaya çıkmasını engelledikleri gibi, başka devletlerden kaynaklanan sıkıntıları aşmak içinde yine konuşulduğu devletin gücünü kullanma gerekliliği hissederler (Giddens, 2008:200). Neticede devletin, egemenlik hakkına sahip olması ve buna bağlı olarak güç kullanma tekeli elinde tutması hem mutlakiyetçi dönemde hem de modern devlet yapılanmasında, kapitalizmin serpilip gelişmesine büyük kolaylıklar sağlamıştır. Tarihsel kapitalizmde kapitalistler, devlet mekanizmalarını gördüğü gibi çeşitli biçimlerde kendi yararına kullanma becerisi göstermişler, daha doğrusu modern devletin bu özellikleri taşımasına bir anlamda sebep olmuş görünmektedirler.

3. Anayasal Yönetim

Egemenlik kavramının mutlakiyetçi yapıda ortaya çıkmasından sonra gösterdiği gelişme dünya sistemi teorisine göre, kapitalistlerin işine yarayacak şekilde biçimlendirilmiştir. Bununla beraber yine egemenlik ile ilgili olarak (bu ilgi yine mutlak monarşiye kadar uzanır) modern devletin bir diğer özelliği ise anayasal yönetimi yani meşrutiyettir. Anayasa ile devletin dayandığı esaslar, işleyişi, yeni siyasetin dayandığı temeller belirli ilkeler etrafında tanımlanmıştır. Anayasa ile yürürlükte olan siyasetin ve düzenin sınırlarının çizilmesi, bu çerçevede belirli tariflerin getirilmesi söz konusudur. Yeniçağ sonrasında elde edilen çözümlerin kurumlaştırılması ölçüsünde anayasalar ortaya çıkmış, giderek modern devlet anayasal devlet olarak tanımlanmıştır (Coşkun, 1997:164).

Yukarıda değindiğimiz gibi, mutlak monarklar her ne kadar güçleri sınırlı olsa tek başına bir yönetim sürüyorlardı. Ancak zamanla bürokrasi aracılığıyla bu güçlerini artırma yoluna gitmeye başladılar. Tabii bu dönemde üst gruplar bilgi ve servetlerini iyice geliştirmişlerdi ve aleyhlerine doğru dönmeye başlayan bu yapıyı kabul etmemeye başladılar. Çünkü kapitalist sistem, ekonomik üreticiler ile politik iktidarı elinde bulunduranlar arasında son derece özel bir ilişkiyi gerekli kılar (Wallerstein, 2001:53). Politik iktidarı elinde bulunduranlar çok fazla güçlüyse onların çıkarları ekonomik üreticilerin çıkarlarına üstün gelecek ve sonsuz sermaye birikimi bir öncelik olmaktan çıkacaktır.

Burjuvalar, geleneksel olarak daima bir takım siyasal hak ve imtiyazlar elde etmişlerdi ve yukarıda değindiğimiz gibi hükümdardan adli ve idari düzenin korunmasının yanında, siyasal anlamda kendi ekonomik faaliyetlerini de koruyacağına sözünü aldıkları için (bu sözleşme gizlidir) ya da buna inandıkları için, bu siyasal imtiyazları hükümdara devretmişlerdi (yukarıda monarkın egemenliği bahsinde değinmiştik). Ancak hükümdarın bazı ekonomik politikaları (mekantilizm gibi) mülkiyet ve özellikle piyasa üzerinde, giderek daha da usandırıcı kısıtlamalar uygulamalara neden olmuştu (Amin, 2003:466). Oysa mülkiyet ve piyasa burjuvazinin ekonomik çıkarlarını dayandırdığı en önemli kurumsal düzenlemelerdir. Burjuva haklarının emniyeti gerçekten de potansiyel bir tehlike altındaydı ve bu nedenle burjuvanın ekonomik menfaati mutlakiyetçi yönetimle uyuşmamaya başladı (Poggi, 2008:74-75). Bu uyuşmazlık neticede hükümdarın sınırlanmasına gidecek yolu açmıştı ve bu sınırlamanın

gerçekleşmesi için bir “sözleşme”nin olması gerekiyordu, zira hükümdarların böyle önemli yetkileri ellerinde tutmaları burjuva için daima bir tehdit oluşturabilirdi. Bu noktada hükümdarı sınırlayacak bir sözleşme olarak anayasa ortaya çıkmış oldu.

Sistem teorisine göre anayasa on sekizinci ve on dokuzuncu yıllarda yukarıda anlatmaya çalıştığımız yeni ilişki biçimini sağlamak için ortaya atılan bir araçtı. Anayasa çalışmalarının özellikle İngiltere’de ortaya çıkması bu anlamda önemlidir, çünkü bu yüzyıllarda dünya sisteminin merkezi İngiltere’dir (Wallerstein, 2014:13). Anayasalı bir yönetimle artık haklar emniyet altına alınmış ve hükümdarın tek başına elinde tuttuğu yaşam-yürütme-yargı güçleri bölünerek, yetkileri iyice kısıtlanmıştır ve bir tehlike olmaktan çıkarılmıştır (Coşkun, 1997:158). Zamanla İngiltere’de parlamentonun ortaya çıkması ve Fransa ve Amerika’daki devrimlerin de etkisiyle gelişen, seçme ve seçilme reformlarıyla sistem mutlak monarşiden temsili demokrasiye evrilmiş oldu ve bugün yaşadığımız liberal-demokratik düzene doğru gelişecek bir yola girildi. Anayasal yönetimin kapitalist sistem için önemini daha iyi anlayabilmek için parlamenter sistemin özelliklerine değinmemiz gerekmektedir.

4. Parlamenter Sistem

Mutlak monarşiden parlamenter sisteme geçişin tarihselliğine baktığımızda, kapitalistlerin bu süreci yönlendirmedeki etkilerini ve bu sürecin sonunda elde ettikleri kazançları görebiliriz ve buradan sistem teorisinin açıklamalarına geçebiliriz. Barrington Moore’a (Moore: 2003:47) göre; İngiltere’de iç savaş, kralın erkini kırmakla, çitleme hareketine girişen toprak beylerinin önündeki en büyük engeli kaldırmış oluyor ve aynı zamanda İngiltere’yi bir “toprak beyleri kurulu”nun yönetimine hazırlıyordu. Ona göre bu “toprak beyleri kurulu” sözü, on sekizinci yüzyıl parlamentosunu pek övücü olmasa da, oldukça doğru biçimde tanımlayan bir deyiştir.

Moore, İngiltere’de savaşın sonunda ortaya çıkan sonucu, parlamenter demokrasi ve kapitalizm arasında kurulan daha tamamlanmamış görünmekle birlikte çok görkemli görünen birliğin zaferi olarak yorumlar (Moore, 2003:48). Artık aristokrasinin temeli, soya değil paraya dayanıyordu. Parlamento’da gerek liberal gerek muhafazakâr kanattan toprak sahibi olan kapitalistlerin ve onların ilişki ve dostluk kurdukları, devletin artık hiç şaşmaz bir biçimde çıkarlarını kolladığı kimselerin bir aygıtı durumuna gelmişti. (Moore, 2003:48). Moore, İngiltere gibi Fransız toplumunda da parlamento ile kapitalist sınıf arasında doğrudan bir ilişki kurar. Ona göre; Fransız toplumunda devrimin yol açtığı bazı değişikliklerin sonunda, her şeye karşın parlamenter demokrasinin gelişmesine yaradığı görülmektedir. (...) devrimin en büyük itici gücünün burjuvalar ve başlıca sonucunun kapitalizm olduğunu yadsımak ise incir çekirdeğini doldurmayacak bir tartışmaya girmek demektir(Moore, 2003:144).

Parlamenter geçiş sürecinde yönetimde karşımıza çıkan ilk ortaklık, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, yeni siyasetin yürütülmesinde öncülüğü üstlenen burjuva gruplarının ortaklığıdır. Diğer güçler bu ortaklığa yaklaştırılmamış dışında tutulmuştur. Parlamenter sisteme geçişin başlangıcında parlamentoya katılımın sınırlı tutulması, belli bir gelir düzeyinin esas alınması toplumda sadece belli kesimlere söz sahibi olma hakkı vermiştir (Coşkun, 1997:163). Artık kapitalist sınıf batı toplumunda yönetimden uzaklaştırdığı monarkın yerini almış ve tek kural koyucu erk haline gelmişti.

İlerleyen yıllarda muhakkak ki seçme ve seçilme hakkının genişletilmesi ile birlikte yurttaşların yasama organlarının bileşimini düzenli aralıklarla belirleyebilmeleri sağlanıyordu ve bu etki devlet faaliyetlerine de yansırıyordu (Poggi, 2008:81). Ancak burada dünya sistemi açısından değinmemiz gereken önemli nokta, bu oy hakkına on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da sadece mülk sahibi erkeklerin sahip olmasıydı. Yani bu yüzyılda yurttaş olarak sayılabilmek için mülk sahibi olmak gerekiyordu. Kapitalistler açısından bu çok ciddi bir kazanımdı, zira hukuku oluşturma yetkisi yasama erkindeydi yani parlamentoda ve bu erk seçimle geliyordu, seçimlerde ise sadece mülk sahibi burjuvalar oy kullanıyordu. Bu sebeple artık tüm devlet mekanizmasının hukuk temelinde işlemesi ve denetlenmesi gerekiyordu, zira hukuku meydana getiren artık kapitalistlerdi. Diyebiliriz ki on dokuzuncu yüzyıl batısının meşrutiyetçi ve liberal devleti, kapitalist ekonomiyle sistematik bir bütünlük içindeydi. Üretim ve servet dağılımı, öncelikle sahip olduğu iş gücünü üretime dönüştürerek kar elde etmeyi hedefleyen bağımsız ve kendine odaklı birimlerin pazarda etkileşime girmeleri yoluyla gerçekleşiyordu (Poggi, 2008:86).

Bu gelişmeler toplumun diğer kesimlerine de yaramaya başladı. Yani artık herkes zamanla statüsüne bakılmaksızın mülk sahibi olabilir veya iş kurabilirdi. Kişi ve mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü gibi özgürlükler, kentlerin büyümesini sağladı ve gelişmiş bir burjuvazinin hukuki temellerini attı (Poggi, 2008:85). Bu gelişmeler aynı zamanda rekabetin gelişmesine neden oluyordu, rekabetin dünya sistemi açısından çok önemli bir gereksinim olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalistler arası sıcak rekabet, tarihsel kapitalizm için her zaman ayırt edici özellik olmuştur. Bu rekabetin gönüllü olarak (kartel benzeri düzenlemelerle) sınırlandırılmış görüldüğü durumlarda bile, sınırlandırmanın başlıca nedeni, rakiplerden her birinin bu yöntemin kendi marjlarını en iyi duruma getireceğini düşünmesidir. Sınırsız sermaye birikimine dayanan bir sistemin hiçbir mensubu, kendi kendini yok etme rizikosuna girmeden, süregelen bu uzun vadede karlılık itilimini bırakmamıştır (Wallerstein, 1992:29). Böylece diyebiliriz ki rekabetin olduğu yerde daha sağlam olanlar zayıf olanları piyasadan çıkmak zorunda bırakıyor ve güçlü olan kaybedenin zararıyla veya iflasıyla daha fazla sermaye biriktirme şansı elde edebiliyor.

Sonuç olarak mutlak monarkların güçlerinin kapitalistler eliyle budanması netice de anayasal güvenceye dayalı bir parlamenter yapıya geçilmesine neden olmuş, hukuk yapma gücünü elinde bulunduran bu parlamento, toplum hayatında bir takım değişimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. İlerleyen yıllarda seçme ve seçilme hakkının genişlemesi ile birlikte kapitalistlerin yasama gücüne direkt etikleri sınırlandırılmış olsa da değişen bu toplum yapısı herkese “eşit imkânlar” sunarak rekabetin yolunu açmış ve bu gelişmeler yine kapitalistlerin geniş imkanlar elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Neticede on dokuzuncu yüzyılda kapitalizm, yer küre üzerinde tamamen egemen hale gelmiştir ve yer küreye modernlik ihraç etmeye başlayan bir ideoloji halinde dönüşmüştür (Wallerstein, 1992:56).

5. Modern Bir Yönelim Olarak Ulus Fikri ve Ulus Devlet

Modern devletler, siyasi temellerinin yanında belli bir coğrafi temele de sahip olmuşlardır. Bugün modern devlet, giderek devlet tanıtılırken, coğrafi temel olmazsa olmaz bir gereklilik olarak belirtildiği görülmektedir (Coşkun, 1997:155). Modern devletin belli bir coğrafyayı temel olarak kabul etmesi ve siyasi erkini bu coğrafya içinde kullanması ulus fikri ile yakından ilgilidir. Ulus açıkça sınırları çizilmiş ve tek bir idareye tabi bir toprak içinde var olan halk (Giddens, 2008:32) olarak tanımlanabilir. Böylelikle bir takım sembol ve değerlere olan psikolojik bir bağlılıkla, insanlar bir ulusu oluşturduğu gibi, bu ulusal yapı aynı zamanda sınırları belli olan bir toprak parçasının da koruyucusu olmuştur.

Modern Devletler, özellikleri gereği tek meşru otorite olduklarını iddia ettikleri için giderek daha kesin tanımlanmış fiziksel bir alanı kapsarlar (Pierson, 2000:30). Bu anlamda kesin tanımlanmış bir toprağa sahip olan modern devlet, modernite öncesi devletlerden ayrılır, zira bu devletler, bugün aşına olduğumuz şekliyle statik sınırlara sahip değillerdi.

Ulus fikrinin Avrupa’da gelişmesi, On yedinci yüzyıldan başlayarak, denizaşırı seyahat, ticaret ve şehir ekonomisinde belli bir canlılık sağlayan burjuvazinin kendi toprakları üzerinde tam bir egemenliğe sahip olmayan kralla birleşip Katolik kilisesine karşı başlattığı mücadele ile yakından ilgili görünmektedir. Çünkü Burjuvazi, feodalizmin ekonomik gelişmesini engellediğini düşünüyor ve feodalizmle özdeşleştiği bütün kurumların, özellikle kilise ile siyasal yapılanmanın değiştirilmesini amaçlıyordu. Sanayinin ve serbest ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını istiyordu (Ağaoğulları, 2006:185). Böylece burjuvazinin kralla birlikte kiliseye karşı kurduğu ilişki, bir yandan kralla nüfuz ve iktidarını arttıracakları araziler kazandırırken, öte yandan burjuvaziye geleneksel toplumun hiyerarşik düzenini kökten değiştirecek güç ve imkânlar başlattı. Kilisenin dini ve kutsal hâkimiyetinden kurtarılan topraklar ve Hristiyan topluluklar dünyevi iktidarın temsilcisi kralın hâkimiyeti altına girince, toprak ve ahaliye yeni bir tanım gerekli oldu. Toprağın kriterlerine göre çizilen sınırlarına vatan ve bu topraklar üzerinde yaşayan insan topluluklarına “ulus” ve bu ulusun bireylerine vatandaş (yurttaş) adı verildi. (Bulaç, 1998:46-47).

Bu modern yönelimler, özel olarak Avrupa tarihinde değişmeye başlayan bu ilişki biçimleri, feodal toplum düzeninin modern devlete doğru evrilmeye başlamasıyla aynı tarihsellik içinde gerçekleşiyordu. İnsanlar, artık meşru otoriteye saygı duyduğu gibi onun güç kullanımını da bu ulusal değerleri koruması ve ulusun güvenliği için daha büyük bir önemle kabul ediyorlardı. Ancak toprak sınırlarıyla belirlenmiş bir ortak değer nispeten evrensel bir ifadedir. Toprak, kullanılacak fiziksel mekânı temel alarak bireyi gruplandırır; bu nedenle, onların içinde bulunduğu diğer koşulları pek

dikkate almaz veya bu gibi diğer koşullar tarafından ortaya çıkan çatışma ve uyuşmazlıkların daha üstünde yer alan dayanışmalara odaklanır. Dolayısıyla, derinden hissedilen, ona göre davranılan ulus olma kavramı, yalnızca yerel bağımsız çıkarları barındıran bir kubbe olmakla kalmaz, kapitalist ekonomi ile birlikte piyasa ilişkilerinin tipik özellikleri olan yerel ötesi ve çıkara dayalı karşıtlıkları da yumuşatır (Poggi, 2008:36).

Ulus fikrinin kapitalist sistemle ilişkisinin tam da bu yerel ötesi ilişki biçiminde yattığı söylenebilir. Ulus fikri ile birlikte kapitalistler yerele dayalı dar pazarlardan ulus misyonuyla daha geniş pazarlara veya piyasaya kavuşmuş olurlar (Poggi, 2008:36). Sistem teorisine göre kapitalistlerin en önemli amacının sermayenin sürekli artırılması olduğunu yukarıda ifade etmiştik. İşte genişletilmiş pazar, kapitalistlerin sermayelerini artırılmaları için çok önemli bir gereksinimi ifade etmektedir. Bunun için sürekli olarak pazarları genişletmek uğraşı içindedirler. Feodal toplumun dağınık toplumsal yapısından modern devletin önemli bir özelliği olan “statik bir toprağa sahip olmak” anlayışına doğru geçiş ve bu topraklar üzerinde yaşayan “ulus”ların varlığı işte bu yeni pazar arayışı veya pazarı genişletme arayışının bir sonucu (Giddens, 2008:462) olarak görülmektedir. Böylece ulus devlet ile bir yandan sınıflara bölünmüş feodal topraklar üzerinde pazar serbestleştirilirken, öte yandan dini referans ve egemen ruhani hiyerarşiye göre kurulmuş toplumsal hayatın değerler sistemi, yeni yükselen burjuva sınıfının seküler değerleri ile yer değiştirmiştir. (Bulaç, 1998:48).

Genel Marksist kuramda, ulusal sorun her ulusun ulusal bir devlet kurma isteği, modern çağın özelliği olarak ele alınır. Bu sorun ve istek, tarihte burjuvazinin gelişmeye ve toplumu değiştirmeye başladığı dönemde ortaya çıkmıştır (Akdemir, 1991:113). Genel olarak ifade edecek olursak, başarılı bir biçimde yapılanmış ulusal kimlik, onu paylaşana insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırır; karşılıklı etkileşimlere açık hale getirir ve varsayımların paylaşılması için bir zemin oluşturur. Daha özele indirirsek şöyle bir iddiadan söz edebiliriz; Pazarda bir araya gelen birbirine yabancı kişiler ulus olma duygusunu derinden hissederlerse, yerel topluluklarda görülen o uzun, sürekli ve karşılıklı tanışıklığa dayanan güven duygusu kendiliğinden ortaya çıkar ve böylece karşılıklı sözleşmeler içeren ilişkilere girmeleri kolaylaşır (Poggi, 2008:37). Marksist kuram açısından bunun önemi, ulus fikrinin aynı zamanda işçilerin bir araya gelmelerini engelleyen bir durumu da ortaya çıkarıyor olmasıdır. İşçiler özellikle uluslararası husumetlerin ortaya çıktığı zamanlarda etnik olarak bağlı buldukları yerleri tercih ederler ve bir sınıf bilincinden yoksun olarak hayat sürmek zorunda kalırlar. Böylece proleter devrimin gerçekleşmesi, bu ulus fikrinin ortaya çıkardığı milliyetçi tepkiler sebebiyle mümkün olmaz. Etnik kimlik bilinci yahut milli duygular, proleterlerin bir sınıf bilinci kazanmalarının önünde engel teşkil etmiş olur. Kısaca Marksist kuram, ulus yapılanmasına eleştiri getirirken bunu proletarya açısından ele alır ve ulus bilincinde ziyade sınıfsal bir bilincin uyanmasını gaye edinir. Sistem teorisi ise, bu sorunu temel Marksist yorumu kabul etmekle birlikte, planlı bir tarihi süreç olarak kabul ederler. Genel Marksist yorum, ulusal sorunu işçi sınıfının kavgalarının öğelerinden biri olarak ele alırken, sistem teorisi bu meseleyi bir sistem bütünlüğü içinde ele alır. Buna göre, tarihsel olarak ulus fikri sadece proleterleri sınırlandırmakla kalmamış, feodal düzenden çıkıp günümüze kadar devam eden süreçte modern devleti şekillendiren en önemli özelliklerden biri olmuştur.

Sistem teorisine göre Kapitalistlerin sermayenin sürekli artışı için büyük bir pazara ihtiyaç duyduklarını yukarıda ifade etmiştik. Bu nedenle mini sistemlerin kapitalistler için fazlasıyla dar olduğu söylenebilir. Feodal düzenden modern toplum yapısına geçişte, dağınık toplum yapısı, kapitalistlerce ulus fikri etrafında merkezileştirilmiş ve o dönemin koşullarında, çapı o dönemin özelliklerine bağlı bir pazar oluşturulabilmişti. Ancak pazarı genişletme arzusu sistemin tarih boyunca daima gerçekleştirmeye çalıştığı bir amaç olarak görünmektedir. Bu nedenle kapitalistler modern dönemde de bir devletler çokluğuna ihtiyaç duyarlar; böylece devletlerle birlikte çalışmanın avantajlarından faydalanırlar, aynı zamanda çıkarlarına dostça yaklaşan devletlere yanaşabilirler. Bu ihtimalin gerçekleşmesi, ancak genel iş bölümü içinde pek çok devletin var olmasıyla mümkündür (Wallerstein, 2011:53). Bu anlamda sistem teorisine göre, modern dönemde ulus temelinde ortaya çıkan devletler temelde, kapitalist sistemin pazarını genişletme çabalarının birer ürünü olmuştur.

Devletler sadece belirli toprak parçası üzerinde hak iddia etmezler aynı zamanda bu toprağın altındaki madenler, toprağın çevresindeki sular, toprağın üzerindeki hava sahası ve en önemlisi o toprakta yaşayan halk üzerinde de hak iddia ederler (Pierson, 2000:31). Belirli bir toprağı sınır kabul etmek ve belirlenen bu sınırlar içerisinde bir egemenlik tesis etmenin modern devletin en tabii hakkı

olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Yine belirtilmişti ki, bu sınırlar içinde yaşayan insanların bir birlik olmalarını sağlamak, onları aynı payda etrafında birleştirmek, modern zamanda “ulus” fikri ile mümkün olmuştur (Giddens, 2008:224). İşte bu ulus fikrinin oluşması daha sonra imparatorluklar şeklinde örgütlenmiş çok uluslu yapılarında dağılmasına ve ortaya birçok devletin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi, dünya sistemi teorisyenlerine göre ulusçuluk fikri kapitalistlerin pazarı genişletme arayışlarının bir gereği olduğu gibi, bu fikre dayanarak ortaya birçok devletin çıkması da yine kapitalistlere yarar sağlamıştır. Feodal düzendeki sınırlı pazarı genişletme çabaları daha sonraki dönemlerde dünya çapında bir pazar oluşturma fikrine dönüşmüştür ve Avrupa devletlerinin eliyle gerçekleşen tüm emperyalist uygulamalar temelde kapitalist sistemin pazarı genişletme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Burada şunu da eklemeliyiz ki; ulus devlet formu modern devletin bir aşamasıdır. Kapitalist sistem tarihsel sürecin bir aşamasında pazarı, bu ulus fikri ile genişletebileceğini gördü ve bu fikri kullandı. Ancak pazarı genişletme fikri özellikle küreselleşme söylemleri ile birlikte son on yıllarda bu sefer ulus devlet formunun ötesinde ulus-ötesi bir bağlamda ele alınmaya başlanmış görünmektedir. Bu anlamda özellikle “yirminci yüzyılda küreselleşme söylemlerinin ortaya çıkması da, ulusçuluk söylemi gibi, pazarı genişletme çabalarının uzantısıdır” (Wallerstein, 2002:76). Burada kapitalist sistemin ulus-ötesi söylemlerle modern devleti şekillendirmeye devam ettiğini söyleyebiliriz.

Küreselleşme söylemi ile yakından bağlantılı olarak, evrensellik söylemi de bu çabaya dayanarak ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle sistem teorisi evrenselcilik düşüncesini de baskın şekilde modern dünya sistemi ile bağlantılı olan bir tema olarak okunmaktadır. “Pek çok bakımdan modern dünya sisteminin medarı iftihar” (Wallerstein, 2002:77) olarak görmektedir. Evrenselcilik genel olarak, bütün insanlara eşit şekilde uygulanan genel kurallara öncelik verilmesidir. Dolayısıyla pek çok alanda tikel tercihlerin terk edilmesidir. Evrenselcilik çerçevesinde izin verilebilir olduğu düşünülen yegane kurallar, dünya sisteminin dar şekilde tanımlanan, kendine özgü işleyişine doğrudan uygulanabileceği gösterilen kavramlardır (Wallerstein, 2002:78). Böylelikle insanlar dünya sisteminin işleyişini kolaylaştıracak hukuk normlarını, çalışma koşullarını vs. birer evrensel norm, değer olarak kabul ederek hatta bunları birer erdem sayarak yaşarlar (Wallerstein, 2011:80). Bu şüphesiz, sistemi insanların gözünde meşrulaştırdığı gibi sistemin sorgulanmasının da önüne geçiyor görünmektedir. Yani evrenselciliği en güçlü biçimde dünya sistemi kadroları olarak tanımlayabileceğimiz kesim için iş gören bir ilke olarak kabul edebiliriz. Evrenselcilik normu, sistemden faydalananlar açısından çok büyük bir rahatlaktır ve sahip oldukları şeyleri hak ettiklerini düşünmelerine yol açmaktadır.

6. Yurttaşlık Bilinci

Modern devletin belirli bir toprak üzerinde yaşayan ve aynı ulusa mensup insanları, bu ortaklıklarından dolayı “yurttaş” olarak kabul etmesi, onun bir diğer özelliğidir. Yurttaşlık, ilkesel olarak siyasi topluluk içinde bireylere eşit haklar ve görevler, özgürlükler ve sınırlamalar, güçler ve sorumluluklar veren bir statüdür (Pierson, 2000:53). Bu anlamda yurttaşlık ulus düşüncesinden ayrı ele alınamayacak bir şekilde ona bitişiktir. Çünkü ancak aynı ulustan kabul edilen insanlar o ulusun hukuki sınırları içerisinde birer yurttaş olma hakkına sahip olabilmektedirler ve bu hakkın sağladığı imkânlardan ve statülerden faydalanabilmektedirler.

Söz konusu statünün tarihsel olarak Fransız devrimi ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Ancak, 1789’un burjuva devrimcileri bireyci kaygılar gütmelerine, bireysel özgürlükler adına hareket etmelerine karşın, bireysel iradelere ve çıkarlara büyük bir kuşkuyla yaklaşmışlardır. Böylece özel alana sıkıştırılan bireysel iradelere, ne kendi başlarına ne de “sivil toplum örgütleri” aracılığıyla genel iradenin oluşmasında herhangi bir rol biçilmiştir. Toplumsal birliği sağlamak amacıyla “kendine özgü iradesi ve eylem yetkisi olan” organik bir bütün oluşturulmuş ve birey soyut yurttaş kimliğine büründürülerek bu bütüne bağlanmıştır (Ağaoğulları, 2006:235). Burada yurttaş, artık elde ettiği yeni sosyal statü ile eski rejimin ona biçtiği rollerden sıyrılıp, bir ulusun ferdi olarak kendi kişilik dünyasını kurmaya çabalar hale gelmiştir. Devlet aygıtını ele geçiren burjuva devrimcilerinin ideolojik söylemlerini ulusal birlik düşüncesi üzerinde temellendirmeleri, yurttaşın ulusun iradesi olduğu varsayılan genel iradenin dışına çıkmaması sonucunu doğurur. Bireyin bu bağımlılıktan rahatsızlık duymaması, hatta kendini özgür hissetmesi ise egemenliğin kendisinin de bir parçası olduğu ulusa verilmesiyle, yani siyasal toplumun halk-ulus egemenliği şeklinde biçimlendirilmesiyle sağlanır (Ağaoğulları, 2006:236).

Sistem teorisine göre modern bir form olarak yurttaşlığın kapitalist sistem açısından önemi de bireyin yeni haliyle devletle kendini özdeşleştirmesinde yatar. Wallerstein'a (Wallerstein, 2003:130) göre, Kapitalizmin büyük programı uluslardan devletler yaratmak değil, devletlerden uluslar yaratmaktır. Yani strateji, devletin sınırları içinde bulunanları almak –eskiden kral egemenin “tebaları” şimdi egemen “halk”- ve bunları tümü devletleriyle özdeşleşen “yurttaşlar” haline getirmektir (Wallerstein, 2003:130). Bu yurttaş/ulus haline getirme çabası içeride toplumları birleştirici bir amacı güdüyordu. Bu temelde egemen sınıfların söz konusu toplumdaki sınıf farklarını görünmez kılmak için çabalamalarının bir sonucuydu. Burada egemen sınıf ile “tehlikeli sınıflar” ulus fikri etrafında birleşebiliyor ve “tehlikeli sınıfların” özgürleşme söylemi bastırılabilirdi.

Egemen katmanlar içerideki tehlikeli sınıflarını bu hedef özdeşliğine inandırmak üzere (okul sistemi ve silahlı kuvvetler yardımıyla) büyük bir eğitim kampanyasına girişti. Niyet tehlikeli sınıfları özgürleşme konusundaki taleplerini ifade etmemeye ve enerjilerini teknoloji modernliğe harcamaya ikna etmektir (Wallerstein, 2003:132). Sistem teorisine göre görüldüğü gibi bu eğitim faaliyetleri modern devletin kurumları eliyle gerçekleşmektedir. Devlet eğitim ve askeri kurumları ile bireyleri kendi ile özdeş birer yurttaş haline getirdiği gibi söz konusu bireylerde aldıkları eğitim sonucunda kapitalist sistem için tehlike üretebilecek bir potansiyeli kaybetmektedirler.

Sistem teorisine göre yurttaşlığın kapitalist sistem açısından bir diğer önemli noktası ise, bireylerin bir toplumda yurttaş olarak kabul edilmeleri ile yaşadıkları toplumda yerine getirmek zorunda kaldıkları ödev ve sorumluluklarla ilgilidir. Devlet otoritesi, insanlara verdiği bu yurttaşlık hakkına karşılık, onlara yurttaş olarak yerine getirmelerini istediği bir takım ödevler, sorumluluklar yükler. Bizim burada, konumuz itibarıyla yurttaşlardan beklenen bu sorumluluklardan olan vergi verme ödevine eğilmemiz kapitalist sistemin devletle kurduğu ilişki biçiminin anlaşılması açısından önemli görünmektedir.

Modern devlet ciddi ve düzenli vergi geliri olmaksızın var olamazdı (Pierson, 2000:56). Devletin vergi toplamasının modern zamana ait bir şey olduğunu iddia edilmemektedir ancak modern devletle vergi arasındaki ilişkinin, daha önceki dönemlerle bir tutulamayacağını da söylemeliyiz. On sekizinci yüzyıldan önce vergi toplama acil durumlarda başvurulacak bir çare ve hatta mümkün olduğu kadar çabuk elde edilen kamu varlıklarından özellikle mülklerinden sağlanan gelire ve gönüllü katkılarla yerine konması gereken bir suiistimal iken, modern zamanda vergi toplama işi, modern devletin bütün önemli özelliklerini taşır; sistemattiktir, süreklidir, yasalır, yaygındır ve bürokratikleşmiştir (Wallerstein, 1992:44). Wallerstein'a göre verginin modern zamandaki bu sistemattik ve sürekliliğinin yanında, tarihsel kapitalizm boyunca sürekli artış göstermesi de tarihsel kapitalizm için önemli kazançlar getirmiştir (Wallerstein, 1992:45). Ona göre vergi toplamanın bu modern şekli, devletler aracılığı ile paranın denetimde tutulması ve sermaye birikiminin hızlanmasına olanak hazırlamasıdır. Ayrıca devlet yine kaynak dağıtım yoluyla da sermaye birikimine doğrudan ya da dolaylı olarak giren kaynakların miktarına da müdahale imkânı bulmuştur. Kısaca vergilendirme gücü devletin başkalarının değil de, belirli bazı grupların lehine olmak üzere sermaye birikimi sürecine doğrudan yardımcı olduğu en dolaylımsız yöntemlerden biri olmuştur.

Hükümetler her şeyden önce, vergilendirme süreci yoluyla büyük miktarda sermaye toplayıp bunu sübvansiyonlar yoluyla, ellerinde zaten büyük sermayeler bulunan kişi ya da gruplara dağıtabilmiştir. İkinci olarak büyük ölçekli ve gayri meşru ancak fiilen kısıtlanmamış kamu fonu kaçakları için kolay hedefler durumuna gelen, resmen yasal ve genellikle meşrulaştırılmış vergilendirme kanalları yoluyla büyük miktarda sermaye toplayabilmiştir. Bu gibi kamu geliri hırsızlıkları ve bunlarla ilgili yozlaşmış özel vergi usulleri, tarihsel kapitalizm boyunca özel sermaye birikiminin büyük kaynaklarından biri olmuştur (Wallerstein, 1992:46). Üçüncü olarak hükümetler yine kapitalistler lehine olacak şekilde karın bireyselleştirilmesini, rizikonun ise toplumsallaştırılması ilkesini kullanmışlardır. Buna göre insanlardan alınan vergilerle kapitalistler için çok önemli olan maliyetlerin düşürülmesi adına enerji, taşımacılık ve enformasyon alt yapısı büyük ölçüde vergilerden oluşan kamu parasıyla geliştirilmiş ve desteklenmiştir (Wallerstein, 1992:47). Bu yatırımlardan herkes muhakkak bir miktar yarar sağlar ancak en büyük kazancı kapitalistler kazanmıştır. Sağlanan yarar, çok daha eşitlikçi bir vergilendirme sisteminden ödendiği halde, orantısız bir şekilde elinde zaten büyük sermaye bulunanların payına düşmüştür. Bu nedenle, toplumsal sabit sermaye yatırımları sermaye birikimini ve yoğunlaşmasını daha da arttırmaya yaramıştır.

SONUÇ

Dünya sistemi teorisi, temelde kapitalizmin tarihsel süreçte ne şekilde ortaya çıktığını ve nasıl bir yol aldığını, daha da önemlisi yirminci yüzyıldan itibaren bütün yer kürede hegemonyasını nasıl kurduğunu anlatma girişimidir. Teori, bize bu tarihselliği anlatırken aynı zamanda, batı da ortaya çıkan modern devletin özelliklerini de kapitalistlerin devlet aygıtı ile kurduğu ilişki üzerinden anlatmaya çalışır. İşte yukarıda ele alındığı şekliyle bu çalışmada, modern devletin özellikleri üzerinde durarak, sistem teorisinin bu özelliklerle kapitalizmi nasıl ilişkilendirdiğini açıklamaya ve anlamaya çalıştığımızı söyleyebiliriz.

Sistem teorisine göre, bugün içinde yaşadığımız toplumsallıkta, her modern insanın hayatına bir şekilde etkide bulunan modern devlet, özelliklerini başlangıcı Avrupa'da on beşinci yüzyılda başlatılan kapitalizmin, tarih içinde karşılaştığı zorlukları aşmak ve daha fazla sermaye birikimi sağlamak için bulduğu çözümlerle kazanmıştır. Modern Avrupa tarihini, feodal toplum düzeninden modern döneme kadar temelde ekonomik ilişkiler üzerinden anlatmaya çabalayan dünya sistemi teorisi, genel Marksist kuramın, alt ve üst sınıfların ekonomik ilişkileri üzerinden açıklamaya çalıştığı tarih yorum ile paralellik gösterir. Neo-marksist bir okuma olan sistem teorisinin tüm bu tarihsel süreci, bilinçli bir kapitalist sınıfın sistem kurma çabası ile eş tutması ise genel Marksist yorumdan ayrıldığı bir nokta olarak görülebilir.

Bu tarihsel okumada kapitalist sistem, ilk aşamada Batı toplumlarında feodal toplum yapısının geleneksel hiyerarşisini yıkmış daha sonra ise yıkılan bu hiyerarşinin yerine kendi iktidarını kurmuştur. Bu iktidar mücadelesinin bir organizasyon olarak devlet aygıtı ile ilişkisinin olmaması ise mümkün değildir. Kapitalist sınıf, kendi hegemonyasını kurma arzusuyla, en başından itibaren devlet aygıtının bütün imkânlarından kendi menfaati uğruna yararlanmaya çabalamış çoğu zaman devleti yönlendirme ve kararlarını etkileme gücünü göstermiştir. Sistem teorisine göre, Feodal düzenden modern devlete geçiş sürecinde modern devletin kazandığı çoğu özellik, kapitalist sınıfın bu müdahaleci ve yönlendirici tavrı ile ilgili görünmektedir ve ancak kapitalist yönelim ile birlikte ele alındığında modern devletin gerçek yapısının ve işlevlerinin farkına varılabilir.

Sistem teorisine göre, modern devletin merkezilik özelliği, her şeyden önce devletin belirli sınırlar içinde hukuk yetkisini kullanma tekeliyle eline geçirmesi ile doğrudan ilgilidir. Söz konusu bu hukuki yapının yaptırım gücü ise kapitalist sınıfın çıkarlarını kollamak, sermaye birikiminin önünü açmak ve biriktirilen sermayenin korunmasını sağlamak ile ilgilidir. Merkezilik, modern devletin egemenlik kullanma özelliği ile de doğrudan ilgilidir. Egemenlik, devletin belli sınırlar içinde tek iktidar gücü olması şeklinde tanımlandıktan sonra, bu iktidar şiddet kullanma tekeliyle de eline geçirir. Sistem teorisine göre, egemenlik mutlak monarşi zamanında kapitalistlerin eşitsiz bir toplum yapısının devam etmesine olanak sağlamış ve egemen monark aracılığı ile mal ve mülklerini korumalarına yardımcı olacak bir durumu ortaya çıkarmıştır. Modern zamanda ise monarşilerin ortadan kalkması ile devlet dâhili ve harici egemenlik gücüyle kapitalist firmaların koruyucu gücü haline gelmiş, koyduğu yasal düzenlemelerle hem sistemin devamını sağlamış hem de sermayenin koruyuculuğunu üstlenmiştir.

Mutlakıyetçi yönetimden anayasal bir yönetime geçilmesi de modern devletin bu süreçte kazandığı bir diğer özellik olarak ele alınmaktadır. Burada, sistem teorisinin okumasına göre asıl amaç, monarkın gücünü kırarak sermayenin karşısında güçlü bir yapı bulunmasının önüne geçmektir. Nitekim bu Avrupa kıtasında İngiltere ve Fransa'da gerçekleşen devrimlerle mümkün olabilmiş eski yapılar ya ortadan kaldırılmış ya da güçleri sembolik hale getirilmiştir. Bu yeni hukuki düzen, anayasa ile bir sözleşmeye bağlanmış hak ve yetkiler korunmaya alınmıştır. Böylece kapitalist sınıf, içinde yaşadığı toplumsallık içinde kendinin üstünde bir otoritenin iktidarını ortadan kaldırabilmiştir.

Anayasal yönetim ile birlikte bir diğer modern kurum olan parlamento ihdas edilmiştir. Kanun koyma gücünü elinde bulunduran bu kurum seçme ve seçilme yasalarıyla birlikte yeni bir yönetim mekanizmasının oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu parlamentoda ilk kuruluş dönemlerinde sadece mülkiyet sahibi erkeklerin yer alabilmesi kapitalist sınıf için o dönem büyük imkânlar barındırmış olmakla birlikte, sistem teorisine göre kapitalist sınıfın buradaki asıl kazancı, modern kurumlara bağlı olarak değişen toplumsal yapı ile birlikte toplumun kapitalist isterlere doğru bir yönelime girmiş olmasıdır. Zaman içinde seçme ve seçilme yasaları toplumda tüm kesimlere doğru genişletilmiş, eşit vatandaşlık söylemleri etrafında toplumsal yapının rekabetçi bir yönelime akması sağlanmıştır. Bu

hareketli toplumsal yapı, daha fazla üretime, daha fazla üretimde daha fazla rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece bütün toplumsal yapı, maddi kazancı önceleyen bir yapıya dönüşmüş, sermaye biricik değer haline gelmiştir. Böylece büyük sermaye sahipleri her zaman bir dereceye kadar büyümesine izin verdikleri küçük sermayenin, iflaslar yoluyla ortadan kalkmasını sağlayarak kendilerinin daha fazla sermaye elde etmelerine sebep olmuşlardır.

Bundan başka sistem teorisine göre modern devletin ulus-devlet formunda ortaya çıkması ve ulus fikrinin de kapitalist sistemin istekleriyle yakından ilgisi vardır. Ulus fikri, temelde kapitalizmin pazarı genişletme çabası olarak okunur. Feodal toplum yapısının dağınık yapısı kapitalistlerin mallarını rahatça ve kota/gümrük benzeri uygulamalar olmaksızın dolaştırmalarını ve satmalarını engelliyordu. Bu tarz mali yüklerin ortadan kalkması ve malların serbestçe dolaşımı için toplumsal bir bütünlüğün sağlanması, bir homojenliğin ortaya çıkması gerekiyordu. Bu soruna ulus fikri ile çözüm bulunmuştur. Böylece insanlar dil, kültür, soy gibi özellikler itibarıyla aynı birliğin etrafında birleştirilebilmiş, bu birlik aynı zamanda dağınık toprak yapısının da birleşmesine neden olmuştur. Böylece kısa mesafeler arasındaki maliyet arttırıcı kota, gümrük gibi uygulamalar ortadan bir derecede olsa kaldırılmış ve karın arttırılması sağlanmıştır. Kapitalizmin ulus fikri etrafında pazarı genişletme çabaları, modern devletin ulus-devlet formunda ortaya çıkmasına sebep olmakla birlikte, ulus devlet formu modern devletin bir aşaması olarak okunmaktadır. Çünkü daha sonraki dönemlerde kapitalizmin pazarı daha fazla genişletme dürtüsüne/amacına bağlı olarak ulus-devlet formu, küreselleşme söylemi etrafında aşınmaya başlamıştır. Kapitalist sistem özellikle yirminci yüzyıl itibarıyla küresel hegemonyasını kurmak amacıyla dünya çapında sınırların gevşetilmesi, küresel/evrensel normların ihdas edilmesi için çaba sarf etmektedir. Bu anlamda ulus devlet formunun modern devletin hala daha önemli bir özelliği olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun kapitalist sistem açısından daima kabul edilebilir bir form olarak kabul edildiğini söylemek zor görünmektedir.

Ulus-devlet formu ile birlikte ele alınabilecek bir diğer modern özellik ise modern devlet yapılanmasında toplumun teba olmaktan çıkıp yurttaş statüsüne kavuşturulmasıdır. Sistem teorisine göre bunun önemli sonuçları olmuştur. Her şeyden önce yurttaşa devlet tarafından verilen haklar ve ödevler devletin meşruluğunu yurttaşın gözünde arttırmaktadır. Bu meşruluk sistemin sorgulanmasının da önüne geçer ve sistemin devamı sağlanır. Bundan başka devlet, yurttaşa yüklediği ödev ve sorumluluklarla kapitalist sistemin büyük maliyetli işlerini topluma yayar. Söz gelimi, yurttaşın vergilendirilmesi kapitalist sistemin işleminde ve karın maksimizasyonunda çok önemlidir. Böylece eski toplum biçimlerinin aksine modern toplumda devlet, sık sık veya sürekli aldığı vergilerle büyük yatırımlara (yol, köprü vb) girer. Bu tür yatırımlar ilk bakıldığında toplumun tamamına yayılan bir faydayı ortaya çıkarıyor görünmekle birlikte asıl ve büyük faydayı kapitalist sistem elde etmektedir. Çünkü büyük maliyetli yatırımlar dünya üzerinde malların rahat dolaşımını sağlar ve maliyetlerin azaltılmasına neden olur. Bu durum kapitalistler için karın ve sermayenin arttırılması anlamına gelmektedir. Büyük maliyet gerektiren yatırımlar devlet eliyle maliyeti topluma yayılarak gerçekleştirilir ve en büyük fayda kapitalistlerce sağlanmış olur. Sistem teorisine göre bu ilişki tarzı, kapitalistlerin sınırlı devlet söyleminin de aslında gerçekçi olmadığını, kapitalistlerin daima devlete ihtiyaç duyduklarını ve devleti işlevsel bir araç olarak kullandıklarını gösterir niteliktedir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle sistem teorisine göre, tarihsel süreçte devletin kazandığı tüm bu özelliklerin anlamı, kapitalist sınıfın devlet aygıtıyla kurduğu ilişki anlaşılmadan anlaşılacak ve gerçek nedenlerine vakıf olunamayacaktır. Sistem teorisi tüm bu tarihselliği sadece kapitalistler üzerinden okumuş olması nedeniyle ve modern devletin kazandığı her özelliğin bir şekilde kapitalizmin istekleri ile uyumlu halde ele alınmış olması nedeniyle eleştirebilir. Tarihsel süreçte modern devletin oluşumuna etki eden daha başka birçok sebebin varlığı üzerinde de durulabilir. Bununla birlikte kapitalizmin diğer etkenlere nazaran daha baskın bir rol üstlenmesi ve kapitalizmin özellikle on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak günümüze kadar güçlü bir şekilde gelebilmesini göz önüne aldığımızda, dünya sistemi teorisinin açıklamalarının bize modern devletin oluşum sürecinin ve özelliklerinin anlaşılmasında daha geniş anlamıyla da modern toplum yapısının anlaşılmasında yeni yorum imkânları kazandırdığı da söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, (2006), *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara
- Akdemir, Süleyman (1991), *Devletin Unsurları Ve Kuvvetler Dengesi*, İz Yayıncılık, İstanbul
- Amin, Samir (2003), “Modern Kapitalist Dünya-Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya Sistemleri Kavramı” *Dünya Sistemi*, Der. Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, Esin Soğancılar (Çev), İmge Kitabevi, Ankara, S. 457-505
- Bulaç, Ali (1998), *Modern Ulus Devlet*, İz Yayıncılık, İstanbul
- Bourdieu, Pierre (2015), *Devlet Üzerine, College De France Dersleri (1989-1992)*, Aslı Sümer (Çev), İletişim Yayınları, İstanbul
- Coşkun, İsmail (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul
- Giddens, Anthony (2008), *Ulus-Devlet Ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul
- Güriz, Adnan (2010), *Kapitalist İdeoloji*, Phoenix Yayınları, Ankara
- Frank, Andre Gunder (2003), “İdeolojik Geçiş Tarzları: Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm”, *Dünya Sistemi*, Der. Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, Esin Soğancılar (Çev), İmge Kitabevi, Ankara, S.379-408
- Moore, Barrington (2003), *Diktatörlüğün Ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Ş. Tekeli, A. Şenel (Çev), İmge Kitabevi, Ankara
- Pierson, Christopher (2000), *Modern Devlet*, Dilek Hattatoğlu (Çev), Çivi Yazıları Yayınları, İstanbul
- Poggi, Gianfranco (2008), *Devlet; Doğası, Gelişimi Ve Geleceği*, Aysun Babaca (Çev), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Wallerstein, Immanuel,, (1992) *Tarihsel Kapitalizm*, Necmiye Alpay (çev), Metis Yayınları, İstanbul
- _____, (2001) *Dünya Sistemleri Analizi*, E. Abadoğlu, N. Ersoy (çev), bgst Yayınları, İstanbul
- _____, (2003), *Liberalizmden Sonra*, Erol Öz (çev), Metis Yayınları, İstanbul
- _____, (2003a), “Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri” *Dünya Sistemi*, Der. Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, Esin Soğancılar (çev), İmge Kitabevi, Ankara, s. 527-534
- _____, (2014), *Modern Dünya Sistemi*, Latif Boyacı (çev.), Cilt4,Yarın Yayınları,İstanbul